

SZAMEK GABRIELLA*

**AZ EU KLÍMAVÉDELMI TÖREKVÉSEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
AZ EURÓPA 2020 STRATÉGIÁRA ÉS PÁRIZSRA**

*THE ASPIRATION OF THE EU FOR CLIMATE PROTECTION WITH
SPECIAL REGARD TO THE EUROPE 2020 STRATEGY AND PARIS*

ABSTRACT

The combat against the climate change began with the United Nations Framework Convention on Climate Change (1992) and with the Kyoto Protocol (1997) on the field of law. This area was and has been since controversial, because the efforts to decrease the emission are in the way of the economic interest. At the same time it's an especially dynamic territory. The climate protection, and the fight against the climate change is present in the primary and secondary EU Law as well. In my essay I present the EU law, and the case law of the Court of Justice of the European Union. The Europe 2020 strategy has an influence on the climate protection goals of the EU, therefore it gets a special attention, nevertheless, in this analysis I'll focus on the aspects which are relevant to climate change. The Paris Agreement is the latest and the most important international convention in the cooperation against climate change. In my study I'm pointing out the shortcomings and achievements of the Agreement.

1. Bevezetés

Kevés annyira aktuális és megosztó problémakör található ma a nemzetközi politikában és jogalkotásban, mint a klímaváltozás. Egyre több híresség emel szót a klímaváltozás elleni küzdelemért, rengeteg dokumentum és ismeretterjesztő film készül e témához kapcsolódóan. Ugyanakkor az ipar és a gazdaság szempontjából már nem kapunk ilyen pozitív képet e kérdéstről. A környezetvédelem érdeke mindig is ütközött az ipari érdekekkel, mert a környezetvédelem drága és adott esetben gátat vethet a gazdasági növekedésnek. A klíma tárgyalások nehézsége –ahogy majd látni fogjuk- ennek is betudható.

A konferencián való előadásom napján, 2016. november 4-én lépett hatályba a Párizsi Klímacsúcson megálmodott Párizsi Megállapodás (továbbiakban: Megállapodás). Még talán emlékszünk rá, hogy mekkora ünneplés és sajtóvisszhang kísérte a 2015. december 12-én a kihirdetést.¹ Üdvözölték a Megállapodást, mint az első egyetemes klímaegyezményt, ugyanakkor maga a dokumentum és a legtöbb beszámoló is ismertette, ott az alapelveket fektették le, a részletek kidolgozására a későbbiekben kerül majd sor.

E tanulmányban áttekintjük, hogyan is jutottunk el ezen Megállapodás megszületéséhez, hogyan illeszkedik az Európai Unió (továbbiakban: EU, Unió) globális felmelegedést csökkentő céljaihoz, valamint hogy milyen kihívások, problémák merülnek fel e kérdéskörben a továbbiakban.

* Dr. Szamek Gabriella PhD-hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék.

2. Klímavédelem a nemzetközi jogban

A nyolcvanas évek elején hódított igazán tért a „fenntartható fejlődés” a nemzetközi szakirodalomban. Általános ismertségét Lester R. Brown-nak a fenntartható társadalom kialakításával foglalkozó műve váltotta ki. A szerző ebben összekapcsolta a népesség növekedését a természeti erőforrások hasznosításával, és mindezt úgy kívánta megoldani, hogy a lehető legkisebb legyen a természeti környezet mennyiségi és minőségi romlása.²

Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága 1987-ben adta ki a „Közös Jövők”³ jelentését, amely a fenntartható fejlődés globális megvalósítására épít. A jelentésben a fenntartható fejlődés az, ami kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét az iránt, hogy kielégítsék saját szükségleteiket. Három alappillére épül: szociális, gazdasági és környezeti, és mindhárom együttesen, kölcsönhatásaikat figyelembe véve kell mérlegelni a különböző fejlesztési stratégiák kidolgozásakor és megvalósításuk folyamán. A fenntartható fejlődés, mint stratégiai cél teret nyert a nemzetközi konferenciákon, az ott elfogadott dokumentumokban és a nemzeti kormányok cselekvési programjaiban.⁴

Az ENSZ második Környezet és Fejlődés konferenciáját 1992-ben rendezték meg Rio de Janeiróban. A konferencia megteremtette a kapcsolatot a környezetvédelem és fejlődés között. Hét alapelvűből álló nyilatkozata magában foglalta a fejlődés nézőpontjait is, szinte a környezetvédelem minden területén. Ugyanezen filozófia jellemzi a konferencián elfogadott egyezményeket: az Éghajlatváltozásról szóló keretegyezményt és a Biológiai Sokféleség Egyezményt, de a világ erdeivel való gazdálkodásról, megőrzéséről és fenntartható fejlődéséről szóló dokumentumot is.⁵

Keretegyezmény az éghajlatváltozásról⁶ fő célkitűzése az üvegházhatást okozó gáznevelő szennyező anyagok légköri koncentrációjának stabilizálása olyan szinten, hogy megelőzhető legyen az emberi tevékenységből eredő veszélyes mértékű éghajlatváltozás.

Fontosabb elemei:

- ✓ A fejlett és az átalakuló gazdaságú országok gazdasági tevékenységéből eredő üvegházhatású gázok kibocsátásának korlátozása;
- ✓ Az üvegház-gázok nyelőinek és tározóinak védelme;
- ✓ A fejlett országok pénzügyi, műszaki, tudományos segítségével a fejlődők részére, hogy azok teljesíthessék az egyezményben előírt feladataikat;
- ✓ Információcsere, tudományos együttműködés és a közvélemény tájékoztatásának elősegítése;
- ✓ A közös, de megkülönböztetett felelősség elve, ennek három fő eleme:
 1. A fejlett országok elsősorban a szén-dioxid-kibocsátás korlátozását vállalták.
 2. A fejlődő országok részére a fejlettek segítséget nyújtanak (pénzügyi források, technológia átadás).
 3. Az átalakuló gazdaságú országok bizonyos engedményeket kaptak, pl.: rugalmasabb korlátozás az üvegház-gázok kibocsátásában. Megállapodtak olyan szervezeti és jogi-pénzügyi intézményrendszer kialakításában, mely a továbbiakban segíti az egyezményvel kapcsolatos feladatok ellátását.⁷

Az egyezmény elsőként vette figyelembe – az új típusú nemzetközi megállapodások sorában – az átalakuló gazdaságú országok (mint akár hazánk) sajátos gazdasági, fejlődési helyzetét, és külön kezeli az üvegház-gázok kibocsátásának stabilizálására vonatkozó kötelezettség vállalásokat és külön a pénzügyi támogatásnyújtással kapcsolatos kikötéseket.⁸

Az egyezményt az követően lépett hatályba, hogy 154 állam képviselője (pontosabban 153 és az Európai Közösségek képviselője) aláírta és legalább 50 ratifikálta. A végrehajtás

ellenőrzésére előirányozták, hogy az ENSZ keretében megalakuló testület, az „Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Felek Konferenciája” fogja felügyelni.⁹

Tehát az egyezményben foglaltak szerint a fejlett és az átalakuló gazdaságú országok a szén-dioxid-kibocsátások korlátozását vállalták, ám hamar bizonyossá vált, hogy egyrészt ezen országok nagy része nem teljesíti vállalását, másrészt a fejlődő országok kibocsátása gyors ütemben növekszik.

A Részes Felek Konferenciájának harmadik ülészak 1997-ben Kiotóban ült össze. A legnagyobb figyelmet az elfogadni tervezett új jogi eszköz, a „Kiotói Jegyzőkönyv az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményéhez”,¹⁰ illetve annak elemei kapták. Eszerint 38 iparosodott illetve átalakuló gazdaságú ország vállalta a kibocsátások 5,2%-os csökkentését a 2008–2012 közötti időszakra. Ez Ausztrália, Izland és Norvégia esetében a tényleges kibocsátások növekedésének korlátozását jelentette, Oroszország, Ukrajna és Új-Zéland szinten tartást vállalt, a többi ország pedig 5–8%-os csökkentést irányzott elő.¹¹ A jegyzőkönyv hat üvegházhatású gázt (továbbiakban: ÜHG) jelöl meg, ezek: szén-dioxid (CO₂), metán (CH₄), dinitrogén-oxid (N₂O), fluorozott szénhidrogének (HFC), perfluorkarbon (PFC) és kén-hexafluorid (SF₆).¹²

Az egyes országok kibocsátás szabályozási kötelezettségvállalásai e hat gázra érvényesek úgy, hogy az egyes gázok kibocsátás-változása a CO₂ üvegházhatásának egyenértékében fejezhető ki. Ez az ún. Global Warming Potential (GWP).¹³ A jegyzőkönyv lehetővé teszi a „nettó elszámolást” a vállalatok teljesítésekor, melynek lényege, hogy a forrásonkénti kibocsátásokból levonható az adott gázok légkörből való kikerülése, amit a nyelők biztosítanak (pl.: erdők). Lényegében a szén-dioxidnak a növényi felvételéről van szó azokban az esetekben, amikor az emberi beavatkozás miatt bővül a nyelők kiterjedése vagy szén-dioxid felvevő képessége (pl.: erdőtelepítés).¹⁴ A jegyzőkönyv alapján a fejlett országok kötelezik magukat arra, hogy CO₂ kibocsátásukat az aláírást követő évtizedben 5,2%-kal az 1990-es szint alá szorítják vissza.

A végül 2005. február 16-án lépett életbe a Jegyzőkönyv, mikor is Oroszország ratifikálta.¹⁵ Oroszország 13–14%-ban volt akkor kibocsátó, így csatlakozásával sikerült elérni a hatályba lépéshez szükséges 55%-os arányt. 2006 decemberéig 169 ország csatlakozott a jegyzőkönyvhöz, akik közösen a világ CO₂-kibocsátásának 61,6%-ért felelősek. Azért ilyen alacsony az arány, mert az USA 1997-ben ugyan aláírta a szerződést, de 2001-ben megtagadta annak ratifikálását. Ausztrália, valamint Afrika néhány országa nem írta alá az egyezményt. Kína és India csatlakozott ugyan, de részükre az egyezmény kivételes bánásmódot biztosít, melynek értelmében még nem szükséges a CO₂ kibocsátásukat visszafogniuk.

A Jegyzőkönyvet államok írják alá, annak érvényesülésére az ENSZ felügyel. Az ún. ANNEX I¹⁶ államok az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény I. mellékletében szereplő iparosodott országok, akik kötelezettséget vállaltak a Kiotói Jegyzőkönyv 2008–2012 közötti időszakában, hogy az üvegházhatást okozó gáz kibocsátásaikat az 1990-es szintre csökkentsék. E kör a 24 eredeti OECD tagállamot, az EU-t, és a 14 átalakuló gazdaságú országot foglalja magába. A kötelezettség lényege, hogy minden állam, illetve az adott ország területén székhellyel rendelkező vállalat csak annyi üvegházhatású gázt bocsáthat ki, amennyi kvótát kapott. Ha túllépi a megengedett mennyiséget, akkor büntetést kell fizetnie, és utólag meg kell vásárolnia a hiányzó kvóta mennyiséget. Az ANNEX II¹⁷ államok, a Keretegyezmény II. mellékletében szereplő országok. Az a speciális kötelezettség terheli őket, hogy a fejlődő országok számára anyagi támogatást nyújtsanak, előmozdítsák a fejlett technológiák átadását. Az ANNEX II az OECD eredeti 24 tagállamát és az EU-t foglalja magába. A Jegyzőkönyvben helyet kaptak az ún. Rugalmassági mechanizmusok, amelyek többek között megengedik a fel nem használt kvótával való kereskedést.

A legnagyobb problémát abban látom, hogy az egyezmény az üvegházhatás fő bűnösévé a szén-dioxidot léptette elő. Ugyanakkor számos kutatás bizonyítja, hogy a vízpára az üvegházhatásban sokkal jelentősebb szereppel bír, mint a szén-dioxid.¹⁸ Százalékban kifejezve a vízpára 36–70%, a szén-dioxid 9–26%, a metán 4–9%, az ózon 3–7%-kal járul hozzá az üvegházhatáshoz.¹⁹ A rendszer nem veszi figyelembe azt sem, hogy mind a csökkentési vállalások mind pedig a szennyezési jogok szétosztása az IPCC²⁰ jelentéseken alapulnak és 2009–2010-ben az ENSZ főtitkár²¹ előírányozta az IPCC jelentések felülvizsgálatát a testületet ért számos tudományosan megalapozott kritika miatt.²² Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a természet az egyik legnagyobb szén-dioxid kibocsátó, de ez fel is használja, hasznosítja az általa kibocsátott szén-dioxidot.

A Jegyzőkönyv bevezeti az együttes végrehajtás (Joint Implamation, JI) lehetőségét, melynek lényege, hogy ha egy fejlett ország egy fejlődő vagy átalakuló gazdaságú országban kibocsátás-csökkentést eredményező beruházást finanszíroz vagy támogat, akkor ez kibocsátás elszámolási lehetőséget nyújt számára, ami azonban csak kiegészítő jellegű lehet.²³ Megjelenik továbbá a kibocsátási jogok nemzetközi kereskedelme (International Emission Trading, IET) lehetősége, melynek lényege, hogy azon országok, melyek nem tudnák teljesíteni kötelezettségüket, kibocsátási jogot vásárolhatnak olyan országtól, mely teljesíteni tudta vállalatát és még maradt is szennyezési joga. A jegyzőkönyv erről is ki mondja, hogy csak kiegészítő jellegű lehet, vagyis egy ország nem alapozhat teljes egészében erre. Meghonosítja a jegyzőkönyv a tiszta fejlesztési mechanizmust (Clean Development Mechanism, CDM), melyben részt vehetnek a fejlődő országok is, ahol a fejlett technológiák átadásáé és pénzügyi segítségnyújtásé a főszerep, és szintén lehetőséget teremt arra, hogy a Részesek ezáltal kibocsátási jogot szerezhessenek.²⁴

1. táblázat: Rugalmassági Mechanizmusok
Table 1. Flexible environmental regulation

Mechanizmus	Tranzakciós egységek	Tranzakció típusa	Résztevők	A Jegyzőkönyvben rögzített követelmények	Megtakarítás jelölése
IET	A kibocsátás csökkentési kötelezettség túlteljesítésének egy része	Pénzügyi	Fejlett és átalakuló gazdaságú országok	A vásárolt jogok csak kiegészítői lehetnek a hazai szennyezés-csökkentésnek.	Az EU-ETS rendszerben: EUA; EU rendszeren kívül: AAU
JI	Igazolt kibocsátás csökkentés egy része	Projekt alapú	Fejlett és átalakuló gazdaságú országok	Csak olyan országok tehetnek rá szert, melyek betartják jelentési kötelezettségeiket; az egységek csak kiegészítői lehetnek a hazai szennyezés-csökkentésnek. (10%)	ERU
CDM	Igazolt kibocsátás csökkentés	Projekt alapú	Fejlett és fejlődő országok	Nem lehet teljes egészében elszámolni a csökkentéseket, a bevételek egy részével a fejlődő országokat kell támogatni a klímavédelmi törekvésekben. Csak kiegészítő jellege van	CER

Forrás: Pálvölgyi Tamás (2000): Az új évezred környezeti kihívása: az éghajlatváltozás, L'Harmattan Kiadó 2000, 78. oldal/8. táblázat

A szennyezési jogok nemzetközi kereskedelme tehát lehetőséget biztosít arra, hogy azon ország, amely nem tudná teljesíteni az által vállalt kibocsátás csökkentési kötelezettségét, az megvásárolhassa a hiányzó csökkentést egy olyan országtól, amelyik már teljesített, sőt túlteljesítette a kötelezettségét. Ezzel egy új piac és tőzsderendszer kiépülésének nyílt meg a lehetősége. Úgy tűnt, hogy ez az új gazdasági szemlélettel kiegészülve a Jegyzőkönyv képes lesz arra, hogy elérje célját, vagyis az ÜHG kibocsátások csökkenjenek.

Kiotót követő fontos állomás, hogy a 2011 decemberében tartott durbani klímacsúcson új megállapodás ugyan nem született, de a kibocsátás-csökkentési kötelezettségeket akkor 2012-ig előíró Kiotói Jegyzőkönyv meghosszabbításáról megegyeztek. Nem határozták meg viszont, mely üvegházhatású gáz kibocsátásával járó tevékenységet fogja lefedni, hány évig tart és a fejlett országok milyen csökkentést vállalnak. Az EU-javaslat is csak azt tartalmazta, hogy 2015-ig dolgozzák ki egy lehetséges új megállapodás kereteit és elfogadásának ütemezését, tisztázzák a vitás kérdéseket, írják alá, és legkésőbb 2020-ra lépjen életbe az új, jogilag kötelező rendszer.²⁵ Ugyanakkor e klímacsúcson Kanada bejelentette, hogy visszalép a jegyzőkönyvben vállalt kötelezettség vállalásától. Mivel a két legnagyobb kibocsátó, az USA eleve nem vesz részt benne, Kínára és Indiára pedig különleges szabályok vonatkoznak, ezzel véleményem szerint a jegyzőkönyv tényleges haszna egyre csökkent.²⁶ Kanada döntésében szerepet játszhatott, hogy 6%-os csökkentési vállalása ellenére 2012-re az 1990-es évek kibocsátásához viszonyítva kb. 17%-kal növelte kibocsátását, ezért pedig bírságot kellett volna fizetnie. Mivel megállapodás született a kiotói protokoll folytatásáról, így csak a felmondással kerülhette el a tetemes bírság kifizetését.²⁷

2012 és 2015 között a nemzetközi tárgyalások²⁸ nem kecsegtettek sikerrel. Mindössze annyit sikerült elérni, hogy a Jegyzőkönyv hatályát folyamatosan meghosszabbítsák. Aztán 2015 végén a Párizsi Klímacsúcsra komoly nemzetközi szándék találkozott arra, hogy egy új, nemzetközileg is kötelező dokumentum kerüljön elfogadásra. A Megállapodás részleteivel a továbbiakban még foglalkozom.

3. Az Európai Unió elsődleges joga

Az EU a nemzetközi tárgyalásokon mindig kiáll a klímavédelmi célok mellett, törekszik egyre komolyabb vállalásokat tenni e területen. Mi ennek az alapja? Honnan van jogalapja erre az Uniónak?

A választ természetesen az elsődleges jog rejti magába. Az uniós elsődleges jog biztosítja a környezetvédelmi ügyekben való fellépés lehetőségét, többek között ezért is volt nagyon fontos, hogy a környezetvédelmi rendelkezések bekerültek az elsődleges jogba.²⁹

Az Európai Unióról szóló Szerződés (továbbiakban: EUSZ) 3. cikk (3) bekezdése rendelkezik arról, hogy az EU belső piacot hoz létre, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul, az EU a fenntartható fejlődésért munkálkodik. Az EUSZ 5. cikke szól az EU és a tagállamok közötti hatáskörmegosztásról, a szubszidiaritás és az arányosság elvéről. A szubszidiaritás értelmében az EU azokon a területeken, amelyek nem tartoznak a kizárólagos hatáskörébe (a környezetvédelem ilyen terület), az Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a tervezett intézkedés céljait csak az EU-s szint képes kielégítően megvalósítani.

Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (továbbiakban: EUMSZ) 11. cikke tartalmazza az integráció elvét, amely véleményem szerint az egyik legfontosabb alapelve a környezetjognak. Az integrációnak akkor felelünk meg, ha a környezetvédelmi követelményeket beillesztjük az uniós politikák és tevékenységek meghatározásába és végrehajtásába. Ugyanezt a rendelkezést találjuk meg az Alapjogi Charta 37. cikkében.

Az integráció elve az Európai Unió Bíróságának (továbbiakban: EUB) gyakorlatában is számos esetben jelenik meg. Az egyik talán legérdekesebb ügyben az EUB a köznyelvben „kerge-marha kórként” emlegetett betegséghez kapcsolódóan foglalt állást az integráció elvéről. Az ügy alapját a Bizottság azon határozata adta, amellyel megtiltotta a brit marha- és borjúhús kivitelét az országból. Ennek oka az volt, hogy potenciális kapcsolatot láttak a BSE-kór, valamint az embereknél jelentkező Creutzfeldt-Jacob-kór között. Az Egyesült Királyság ezt a Bizottsági intézkedést kifogásolta. A Bíróság ebben az esetben is alkalmazta a bűnösség vélelmét, vagyis elfogadhatónak találta azt, hogy „amennyiben az emberi egészséget érintő kockázat létének vagy kiterjedésének megítélése bizonytalan, az intézményeknek lehetőségük van arra, hogy védelmi intézkedéseket fogadjanak el mindaddig, amíg a kockázat valóságtartalma és súlyossága teljesen világossá nem válik.”³⁰ Az EUB a Bizottság intézkedését indokoltnak és arányosnak tartotta, az elővigyázatosság és megelőzés, valamint az integráció elvének megfelelően: „Ezt a megközelítést az EK Szerződés 130r. cikkének (1) bekezdése teremti meg, amely szerint a Közösség környezetpolitikájának célja, egyebek között az emberi egészség védelme. A 130r. (2) bekezdése szerint ez a politika a védelem magas szintjén kell alapuljon és különösen azokon az elveken, hogy megelőző intézkedést kell tenni és hogy a környezetvédelmi követelményeket a Közösség más politikáinak meghatározásába és alkalmazásába kell integrálni.

Egy másik rendkívül érdekes esetben a közbeszerzési eljárásokban érvényesíthető környezetvédelmi szempontokkal kapcsolatban foglalt állást az EUB. Az úgynevezett Concordia Bus³¹ ügyben a vita tárgyát az adta, hogy Helsinki város közbeszerzési bizottsága a HKL-Bussiliikenne-nek (a továbbiakban: HKL) ítélte oda a városi autóbusz-hálózat egyik vonalának üzemeltetésére vonatkozó szerződést. A közbeszerzési eljárás hirdetménye szerint a nyertes pályázó az a vállalkozás lesz, amely a város számára összességében gazdaságilag a legelőnyösebb ajánlatot nyújtja be. Ennek értékelése során a szempontok három csoportját kellett figyelembe venni, nevezetesen a teljes üzemeltetési költséget, a járművek (autóbusz) minőségét, valamint a járműpark minőségi és környezeti szempontból történő kezelését. A legjobb ajánlat kiértékelésre pontos pontrendszert alkotott a kiíró, többletpont járt, azért ha egy busz kedvezőbb környezetterheléssel rendelkezett. A HKL a környezeti szempontokra kapható pontok miatt lett az első, míg a Concordia Bus nyújtotta be a legolcsóbb ajánlatot, de összességében a második helyre került. Ezután támadta meg a közbeszerzési eljárást, mivel a pontozási rendszert jogellenesnek vélte, továbbá úgy gondolta, hogy sérül az egyenlő bánásmód elve, ha a közbeszerzési eljárásban ilyen (értsd: környezeti) szempontok is helyet kapnak. A Bíróság jogértelmezése közben Helsinki város eljárását az uniós jognak megfelelőnek minősítette, mindeközben pedig kitért az integráció elvének fontosságára is. „... az említett 36. cikk (1) bekezdésének a) pontja³² nem értelmezhető úgy, hogy az ajánlatkérő által a gazdaságilag legelőnyösebb ajánlat kiválasztásához alkalmazott szempontok mindegyikének szükségszerűen kizárólag gazdasági jellegűnek kell lennie. Nem zárható ki ugyanis, hogy nem kizárólag gazdasági jellegű tényezők az említett ajánlatkérő szempontjából befolyásolják valamely ajánlat értékét. E megállapítással egybevággó ugyanezen rendelkezés megfogalmazása is, amely kifejezetten utal az ajánlat esztétikai sajátosságára, mint szempontra. Másfelől, a Bíróság már kimondta, hogy a közbeszerzési eljárások közösségi szintű összehangolása a szolgáltatások és az áruk szabad mozgása akadályainak megszüntetésére irányul. E célkitűzésre valamint az EK Sz 130r. cikk (2) bekezdés első albekezdésének harmadik mondatára figyelemmel – amelyet az Amsterdami Szerződés kisebb módosítással beiktatott az EK 6. cikkbe, és amely előírja, hogy a környezetvédelmi követelményeket be kell illeszteni a közösségi politikák és tevékenységek meghatározásába és végrehajtásába – meg kell állapítani, hogy az irányelv hivatkozott pontja nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az ajánlatkérő a gazdaságilag legelőnyösebb

ajánlat értékelése során a környezet megóvására vonatkozó szempontokat is figyelembe vegyen.”

Az EUMSZ XX. címe a Környezet címet viseli, a 191–193. cikkben találjuk az EU környezetpolitikájának céljait, az elveit. Itt található a klímavédelmi szempontból rendkívül fontos a nemzetközi együttműködésben való részvétel megemlítése, ahol az együttműködés elvén belül kiemelésre került az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló intézkedések ösztönzése. Az egyik soka idézett EUB ítélet nemzetközi együttműködéssel és a Kiotói Jegyzőkönyvvel kapcsolatban az Air Transport of America ügy volt. Irányelv³³ szabályozza a légi közlekedés kibocsátás kereskedelmi rendszerbe való bevonását, ezért a tagállamoknak jogalkotási kötelezettsége volt a rendszer átültetésére. Így tett az Egyesült Királyság is, azonban a High Court of Justice England and Wales előtt több légitársaság megkérdőjelezte az irányelv átültetésére létrejött jogszabályokat. A bíróság előzetes döntéshozatali eljárásban fordult az EU Bíróságához, hogy érvényes-e a CO₂ kibocsátási egységek közösségi kereskedelmi rendszerét a légi közlekedésre kiterjesztő irányelv.³⁴ Az irányelvet vitató légitársaságok azt állították, hogy az EU ezen irányelv elfogadásával sérti egyrészt a Chicagói Egyezményt, a Kiotói Jegyzőkönyvet és az úgynevezett „Nytott Égbolt” Megállapodást, többek között azért, mert egyfajta adót vet ki az üzemanyag-fogyasztásra. Másrészt pedig sérti a nemzetközi szokásjog egyes elveit, mivel a kibocsátási egységek kereskedelmi rendszerét az Unió területi joghatóságán kívül is alkalmazni rendeli.

A Bíróság mindenekelőtt megállapította, hogy az irányelv érvényességének vizsgálata céljából a Nyitott Égbolt Megállapodásnak csak bizonyos rendelkezéseire, valamint a nemzetközi szokásjog három elvére (vagyis az államok légtérük feletti szuverenitására, a nyílt tenger feletti szuverenitási igények megalapozatlanságára, valamint a nyílt tenger feletti repülés szabadságára) lehet hivatkozni. A Chicagói Egyezményre való hivatkozás pedig hibás, mivel az Unió nem szerepel a részesei között. A Bíróság megállapította, hogy az ilyen légi járművek üzemeltetői csak akkor vannak alávetve a kibocsátási egységek kereskedelmi rendszerének, ha úgy döntenek, hogy az Unióban fekvő repülőterekre érkezéssel vagy onnan indulással üzemeltetnek kereskedelmi légitársaságot. Ebben az összefüggésben a kibocsátási egységek kereskedelmi rendszerének a légi járművek üzemeltetőire történő alkalmazása nem sérti meg sem a területiség elvét, sem pedig a harmadik államok szuverenitásának elvét, mivel e rendszer csak akkor alkalmazandó az említett üzemeltetőkre, ha a légi járműveik fizikailag az Unió egyik tagállamának területén tartózkodnak, ennél fogva pedig az Unió teljes körű joghatósága alá tartoznak.

Azon körülménnyel kapcsolatban, hogy a légi jármű üzemeltetője köteles a járat egészére tekintettel számított kibocsátási egységeket átadni, a Bíróság emlékeztetett, hogy az Unió környezetpolitikájának célja a magas szintű védelem biztosítása. Így a jogalkotó főszabály szerint dönthet úgy, hogy a területén valamely kereskedelmi tevékenység – a jelen esetben a légi közlekedés – gyakorlását csak azzal a feltétellel engedélyezi, hogy a gazdasági szereplők tiszteletben tartják az Unió által meghatározott kritériumokat.

A Bíróság végül arról az állításról fejtette ki álláspontját, miszerint a kibocsátási egységek kereskedelmi rendszere a Nyitott Égbolt Megállapodás megsértésével az üzemanyagra kivetett díjnak vagy egyéb tehernek minősül. A Bíróság megítélése szerint az irányelv nem sérti meg az üzemanyag adók, díjak és egyéb terhek alóli mentesítésre irányuló kötelezettséget. Az irányelv összhangban van a Nyitott Égbolt Megállapodással.

A környezethez és a klímavédelemhez szorosan kapcsolódó energia szabályozás az EUMSZ XXI. címében, az Energia cím, a 194. cikkben kapott helyet. E rendelkezés is kiemeli, hogy a környezet megőrzésének és javításának szükségességére tekintettel állapítja meg az EU az energiapolitikájának céljait. Fontos még kiemelni ezzel kapcsolatban azonban, hogy az EU a tagállamok különböző energiaforrások közötti választását és energiaellátásuk általános szerke-

zetét nem befolyásolhatja, szabhatja meg. Klímavédelem szempontjából és a kitűzött célok elérésének szempontjából komoly jelentősége van az energiaszektorak, hiszen a különböző energiaforrások ÜHG kibocsátása között jelentős eltérések mutatkoznak.

4. Európa 2020 Stratégia³⁵

Az Európa 2020 Stratégia az EU hosszabb távú fejlesztési, fejlődési irányait vázolja fel, jelöli ki a célokat. E stratégia felvázol 3 lehetséges utat Európa számára, majd jelzi, hogy milyen cselekvésekre van szükség, hogy EU számára a legkedvezőbb forgatókönyv valósulhasson meg. A Stratégia az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Klímavédelmi szempontból a fenntartható növekedés koncepciója a leginkább érintett, amely a Bizottság szerint egy erőforrás-hatékonyabb, környezetbarátabb és versenyképesebb gazdaság koncepciója.

A fenntartható növekedés³⁶ a következőket jelenti: erőforrás-hatékony, fenntartható és versenyképes gazdaság megteremtése, Európa vezető szerepének kihasználása az új folyamatok és – többek között környezetbarát – technológiák fejlesztéséért folyó versenyben, az EU vállalkozásaink versenyelőnyének megerősítése, elsősorban a gyártásban és a kis- és közép vállalkozások körében, illetve azáltal, hogy a fogyasztókat hozzásegítjük az erőforrás-hatékony nagyra értékeléséhez. Ez a megközelítés hozzásegíti az EU-t ahhoz, hogy alacsony szén-dioxid-kibocsátású, korlátos erőforrásokkal működő világban is prosperáljon, és megelőzze a környezetkárosodást, a biodiverzitás csökkenését és az erőforrások nem fenntartható használatát, illetve erősíti majd a gazdasági, társadalmi és területi kohéziót.

A Stratégia szerint Európának az alábbi területeken kell cselekednie:

- Versenyképesség: Az EU jólétének alapja a kereskedelem: az Unió a világ minden részére exportál, valamint nyersanyagokat és késztermékeket importál. Az exportpiacokon és a nyersanyagpiacok nagy részén növekvő nyomással szembesülünk, ezért nagyobb termelékenység révén növelnünk kell versenyképességünket fő kereskedelmi partnereinkkel szemben. Foglalkoznunk kell az euroövezeten belüli és az EU-n belüli relatív versenyképességgel. Az EU elsőként tett lépéseket környezetbarát megoldások felé, előnye azonban csökken fő versenytársaival, különösen Kínával és Észak-Amerikával szemben. Az EU-nak fenn kell tartania vezető szerepét a környezetbarát technológiák piacán, amelyek erőforrás-hatékonyt biztosítanak a gazdaságban, megszüntetik a kulcsfontosságú hálózati infrastruktúrák szűk keresztmetszeit, ezáltal pedig növelik ipari versenyképességét.
- Az éghajlatváltozás elleni küzdelem: Éghajlatváltozási céljaink elérése érdekében az elkövetkező évtizedben jelentősebb mértékben és gyorsabban kell csökkenteni a károsanyag-kibocsátásunkat, mint az elmúlt évtizedben, és teljes mértékben ki kell használni az új technológiák kínálta lehetőségeket. Az erőforrás-hatékony javítása nagymértékben korlátozná a kibocsátást, pénzt takarítana meg, és élénkítené a gazdasági növekedést. Ez nemcsak a kibocsátásintenzív gazdasági ágazatokat érinti, hanem valamennyi ágazatot. Fokozni kell az uniós gazdaságok éghajlati kockázatokkal szembeni ellenálló képességét.
- Tiszta és hatékony energia: Energiatügyi célok elérése lehetővé tenné, hogy 2020-ig 60 milliárd EUR-val kevesebb értékben importáljunk olajat és gázt. Ez nemcsak pénzügyi megtakarítást jelent, hanem energiabiztonsági szempontból is elengedhetetlen. Az európai energiapiaci integráció folytatása további 0,6–0,8%-kal növelheti a GDP-t. A megújuló energiaforrások használatának 20%-ra való növelésére irányuló uniós célkitűzés megvalósítása esetén több mint 600 000 munkahely jöhetne létre az EU-ban. Ha ehhez hozzáadjuk az energiahatékonyagra irányuló 20%-os célkitűzést, akkor 1 millió új munkahely a tét.

Az e prioritás keretében történő fellépéshez oly módon kell az EU-nak végrehajtani kibocsátáscsökkentési vállalásait, hogy – többek között az innovatív technológiai megoldások elterjedése révén – a lehető legalacsonyabb költségek mellett a lehető legnagyobb legyenek az előnyök. Ezenfelül arra kell törekednünk, hogy a növekedést függetlenítsük az energiafelhasználástól, és hogy gazdaságunk hatékonyabban használja az erőforrásokat, ami nem csak versenyelőnyt biztosít majd Európának, hanem csökkenti a nyersanyag- és áruellátásban fennálló, külső forrásoktól való függést is.

Az e célok megvalósítását segítő kiemelt kezdeményezés az „Erőforrás-hatékony Európa”.³⁷

E kezdeményezés célja, hogy elősegítse az erőforrás-hatékony és alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság felé való elmozdulást. További cél, hogy a gazdasági növekedést függetlenítsük az erőforrás- és energiafelhasználástól, csökkentsük CO₂-kibocsátásokat, javítsuk a versenyképességet, és fokozza az energiabiztonságot.

E fejlesztések megvalósulásáért az uniós szinten a Bizottság a következő célokon fog munkálkodni:

- Az uniós pénzügyi eszközök (pl. vidékfejlesztés, strukturális alapok, K+F keretprogram, transzeurópai hálózatok, EBB) mobilizálása egy következetes finanszírozási stratégia keretében, amely összevonja az uniós, az állami és a magánfinanszírozást;
- A piaci alapú eszközök (pl. kibocsátáskereskedelem, az energiaadóztatás felülvizsgálata, állami keretszabályok, a környezetbarát közbeszerzés szélesebb körben való használatának ösztönzése) alkalmazására vonatkozó keret megteremtése;
- Javaslatok előterjesztése a közlekedési ágazat modernizálására és szén-dioxid-mentesítésére, ezáltal pedig a versenyképesség növeléséhez való hozzájárulás. Ezt a következő intézkedésekkel segíthetjük elő: az elektromos mobilitás hálózati infrastruktúrájának korai kialakítása, intelligens közlekedésszervezés, jobb logisztika, a közúti, a légi és a vízi járművek szén-dioxid-kibocsátásának csökkentésére való törekvés, ideértve egy európai „környezetbarát autó kezdeményezést” is, amely a kutatás, a közös szabványok felállítása és a szükséges infrastruktúra létrehozása révén új technológiákat – többek között elektromos- és hibridautó-gyártást – eredményez majd;
- Az európai hozzáadott értéket jelentő stratégiai projektek végrehajtásának felgyorsítása a kritikus szűk keresztmetszetek – elsősorban a határokon átnyúló szakaszok és az intermodális közlekedési csomópontok (városok, kikötők, logisztikai platformok) – kezelése érdekében;
- A belső energiapiac kiteljesítése és a stratégiai energiatechnológiai (SET) terv végrehajtása, valamint a megújuló energiaforrások használatának ösztönzése az egységes piacon;
- Az európai hálózatok (többek között a transzeurópai energiahálózatok) európai szuperhálózattá alakítására vonatkozó kezdeményezés előterjesztése, a megújuló energiaforrások hálózatba való bekötése során intelligens hálózatok és összekapcsolódási pontok kialakítása (a strukturális alapok és az EBB támogatásával). Ennek keretében az EU számára stratégiai jelentőségű infrastrukturális projektek támogatása a balti- és a földközi-tengeri országokban, a Balkán-félszigeten és Euráziában;
- A felülvizsgált energiahatékonysági cselekvési terv elfogadása és végrehajtása, és jelentős erőforrás-hatékonysági program ösztönzése (ennek során egyaránt támogatni kell a kis- és középvállalkozásokat és a háztartásokat) a strukturális és egyéb alapok pénzeszközeinek innovatív beruházási rendszerek különösen sikeres modelljein keresztül történő felhasználásával; mindezen keresztül a fogyasztási és termelési szerkezet változásának elősegítése;
- Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású, erőforrás-hatékony és az éghajlatváltozás hatásaival szemben ellenállóképes gazdaság 2050-ig történő megteremtéséhez szükséges

strukturális és technológiai változások kidolgozása, ami lehetővé teszi, hogy az EU elérje kibocsátáscsökkentési és biodiverzitásra irányuló céljait. Idetartozik a katasztrófamegelőzés és -kezelés, a kohézióhoz, mezőgazdasághoz, vidékfejlesztéshez és tengerpolitikákhoz való hozzájárulás növelése az éghajlatváltozás kezelése érdekében, elsősorban az erőforrások hatékonyabb felhasználásán alapuló alkalmazkodási intézkedések révén, amelyek a globális élelmezésbiztonság javítását is elősegítik majd.³⁸

A Hetedik Környezetvédelmi Akcióprogram is erőforrás-hatékony, zöld és versenyképes uniós gazdaságról beszél.³⁹

Fontos látni ugyanakkor egy jelentős minőségi eltérést. Amíg jelen tanulmány elején a fenntartható fejlődés koncepciójának bemutatása szerepel, illetve az uniós környezetjogi alapelvek között is a fenntartható fejlődés elvének deklarálását találhatjuk, addig a valóság így a Stratégia is, már fenntartható növekedésről beszél. Ezt a fordulatot a gazdasági válság hozta magával és véleményem szerint ezzel erősen gazdasági szempontoknak vetették alá a fenntarthatóságot. Kétség sem férhet hozzá, hogy ezzel realisabb célt tűztünk ki magunk elé, ugyanakkor ezzel már a céljainkból jelentősen lejjebb is adtunk.

Herman Daly elgondolását magam is osztom, amikor arról gondolkodik, hogy a fenntartható növekedés nem létezhet. Tanulmányában a Közgazdaságtudomány lehetetlenségi tételében így ír: „A tudomány az ún. lehetetlenségi állításokon alapszik. Lehetetlen felülmúlni a fény sebességét, anyagot és energiát teremteni vagy megsemmisíteni, perpetuum mobilét építeni, stb. A lehetetlenségi tételek figyelembe vételével elkerülhetjük, hogy olyan tervekre pazaroljunk erőforrásokat, melyek eleve megvalósíthatatlanok. A közgazdászoknak különösen tudatában kellene lenniük az itt bemutatott lehetetlenségi tételnek. Nevezetesen, hogy a világgazdaságban a szegénység és a környezet pusztulása növekedéssel nem számolható fel, illetve nem állítható meg. Röviden: a fenntartható növekedés lehetetlen.”⁴⁰

5. Párizs

Mint az már a bevezetőben is írtam a Párizsi Megállapodást⁴¹ 2015 decemberében fogadták el, aláírását 2016. április 22-én New Yorkban nyitották meg. Mivel 2016. október 5-ig 94 részes fél ratifikálta az egyezményt és ez elegendő volt az egyezmény által előírt 55%-os szennyezési küszöb eléréséhez,⁴² így 2016. november 4-én hatályba lépett.

A Megállapodás célja, hogy a Keretegyezmény és célkitűzései megvalósításának elősegítése során erősítse az éghajlatváltozás veszélyére adott globális választ, a fenntartható fejlődéssel és a szegénység felszámolására irányuló törekvésekkel összefüggésben, többek között:

- a globális átlaghőmérséklet emelkedését jóval az iparosodás előtti átlaghőmérsékletnél 2 Celsius fokkal magasabb hőmérsékletszint alatt tartva; egyúttal arra törekedve, hogy a hőmérsékletemelkedés az iparosodás előtti átlaghőmérséklet feletti 1,5 Celsius fok mértékre korlátozódjon, felismerve, hogy ez jelentősen csökkentené az éghajlatváltozás kockázatait és hatásait;
- az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásaihoz való alkalmazkodás képességének növelésével, az éghajlatváltozással szembeni ellenálló képesség fejlesztésével és az üvegházhatású gázok alacsony szintű kibocsátásának támogatásával, az élelmiszer-termelés veszélyeztetése nélkül;
- arra törekedve, hogy a pénzügyi források áramlása összhangban álljon az üvegházhatású gázok alacsonyabb szintű kibocsátására és az éghajlatváltozással szembeni ellenálló képesség fejlesztésére irányuló erőfeszítésekkel.⁴³

A Megállapodás szintén a méltányosság elvén, valamint a közös, de megkülönböztetett felelősség és az eltérő képességek elve alapján, az eltérő nemzeti körülmények figyelembevételével kell majd megvalósítani. Ahogy láhattuk ezt a Keretegyezménynél is. Valamennyi Résztes Fél kidolgozza, bejelenti és fenntart egymást követő, általa teljesíteni kívánt nemzetileg meghatározott hozzájárulásokat. A Résztes Felek nemzeti mérséklési intézkedéseket vezetnek be e hozzájárulások célkitűzéseinek teljesülése érdekében.⁴⁴ A Megállapodásban Résztes Felek találkozájuként szolgáló Résztes Felek Konferenciája 2023-ban végzi el az első globális értékelést, azt követően pedig ötvenként tartanak majd értékelést, kivéve ha a Résztes Felek máshogy határoznak

Ugyanakkor –ahogy azt feljebb látjuk – az egyes országok vállalásait ez a dokumentum nem tartalmazza, ezért azt még nem tudhatjuk egyelőre, hogy a közös vállalatás hogyan fog megoszlani a Résztes Felek között. Igaz ennek kidolgozására van még idő. Az azonban jelentős lépés, hogy az államok kötelezték magukat 2020-ig, hogy évente 100 milliárd dollár támogatást adjanak a fejlődő államok részére az alacsonyabb szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való átálláshoz és működtetéséhez.⁴⁵

Az EU célja az unión belüli kibocsátások legalább 40%-kal való csökkentése, melyet 2021 és 2030 között valamennyi tagállam részvételével kívánja majd elérni.⁴⁶ Érdekes lesz ehhez kapcsolódóan ugyanakkor érdekes lesz az Egyesült Királyság kiválása az EU-ból, mivel a cél még bőven a Brexit előtt lett kitűzve. Szintén érdekes kérdés, hogy bár a Stratégia igen szép elveket, célokat, kitűzéseket tartalmaz, hogyan fogja tudni azokat megvalósítani illetve a Megállapodásban – ahhoz kapcsolódva – vállalt kötelezettségeket, ha a környezeti célokat erősen gazdasági szempontoknak veti/vetjük alá.

6. Összefoglalás

A Párizsi Megállapodás gyakorlati megvalósulása még a jövő kérdése. A Résztes Felek 2016. november 7–18. között először Marokkóban ültek tárgyaló asztalhoz a részletekről.⁴⁷ Feltehetőleg még több tárgyalási forduló fogja követni egymást 2020-ig.

Érdekes fordulatok azonban már most is történtek. Az EU szempontjából ez a Brexit, ami még nem tudjuk hogy fogja-e és ha igen, hogyan befolyásolni az uniós közös csökkentési vállalást. Ugyanakkor az szinte bizonyos, hogy a Párizsi Megállapodás hatályának szempontjából a kérdés már nem bír komolyabb relevanciával.

Az USA-ban lezajlott elnökválasztás és az ahhoz kötődő elnökváltás ugyanakkor még befolyásolhatja a Párizsi Megállapodás hatásának kérdését. A jelenlegi elnök⁴⁸ esetében már az elnökválasztási kampány során kiderült, hogy közel sem tartja annyira lényegesnek az éghajlatváltozás problematikáját, mint elődje. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy hivatalba lépésének napján, 2017. január 20-án eltűnt a Fehér Ház weboldalának klímaváltozással kapcsolatos oldala, jelenleg csak archív oldalon lehet olvasni a klímaváltozással kapcsolatos információkat.⁴⁹ Kétségtelen, hogy e tény semmilyen jogi relevanciával nem bír, ugyanakkor én mindenféleképpen érdekes üzenetnek találom.

Azt gondolom, hogy mind a környezetvédelmében ezen belül pedig a klímaváltozással kapcsolatban a jövőben egy dologra kell koncentrálnunk: „Ebben a helyzetben elkerülhetetlen a pazarlás csökkentése annak érdekében, hogy a természeti erőforrások felhasználását időben meghosszabbíthassuk, és hogy határt szabjunk a környezeti károknak.” (Gábor Dénes)

JEGYZETEK

1. Például: <http://www.origo.hu/kornyezet/20151213-klimacsucs-klimavaltozas-cop21-klimamegallapas-kornyezetszennyez-es-globalis-felmelegedes.html> (letöltve 2017. január 31.)
http://europapont.blog.hu/2015/12/16/parizsi_klimacsucs (letöltve: 2017. február 1.)
2. Sands, Philip (2004): Principles of International Environmental Law, University Press, 285. oldal.
3. Our common future, UN, 1987
4. <http://www.ff3.hu/fejlodes.html>
5. Bándi Gyula (2006): Környezetjog, Osiris Kiadó, 530. oldal.
6. 1995. évi LXXXII. tv. Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről.
7. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezet és Fejlődés Konferenciája: Tények és adatok, Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciájának Magyar Nemzeti Bizottsága, 1992, 34. oldal.
8. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezet és Fejlődés Konferenciája, uo., 34. oldal.
9. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezet és Fejlődés Konferenciája, uo., 34. oldal.
10. 2007. évi IV. tv. az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Felek Konferenciájának 1997. évi harmadik ülészakán elfogadott Kiotói Jegyzőkönyv kihirdetéséről.
11. Kiotói Jegyzőkönyv, B. függelék.
12. Kiotói Jegyzőkönyv, A. függelék.
13. Kiotói Jegyzőkönyv, B. függelék.
14. Fenntartható Fejlődés Bizottság (1998): Az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése: Kiotói Jegyzőkönyv az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményéhez és a hazai feladatok, 34. oldal.
15. Kiotói Jegyzőkönyv 25. cikk.
16. 29/2008. (III.20) OGY. Hat., 2.számú melléklet.
17. 29/2008. (III.20) OGY. Hat., 2.számú melléklet.
18. Dr. Kovács Ferenc (2012): A Nemzeti Energiastratégia (2030) kapcsán ismét egyszer a CO2 és a szén szerepéről, Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat 145./1 szám. 3. oldal.
19. Reményi Károly (2010): Energetika, CO2 felmelegedés, Akadémiai Kiadó, 222. oldal.
20. Intergovernmental Panel on Climate Change (Éghajlat-változási Kormányközi Testület).
21. Ban Ki Mun.
22. Dr. Kovács Ferenc (2012): A Nemzeti Energiastratégia (2030) kapcsán ismét egyszer a CO2 és a szén szerepéről, Bányászati és Kohászati Lapok- Bányászat 145./ 1 szám. 3. oldal. Hargitai Miklós (2010): IPCC reform: a klímaörök körmére néznek. Népszabadság 2010. március 12. szám. 14. oldal.
23. Kiotói Jegyzőkönyv 3. cikk.
24. Kiotói Jegyzőkönyv 12. cikk.
25. http://mtvsz.blog.hu/2011/12/12/a_durbani_klimacsucs_merlege_egy_bianko_csekk (letöltve: 2016. 03. 30.)
26. <http://www.greenfo.hu/hirek/2011/12/13/a-durbani-klimacsucs-egy-bianko-csekk> (letöltve: 2016. 03. 30.)
27. http://index.hu/tudomany/klima/2011/12/07/patthelyzet_a_klimakonferencian/ (letöltve: 2016. 03. 30.) http://index.hu/tudomany/klima/2011/12/16/oroszorszag_is_kilephet_a_kiotoi_egyezmenybol/ (letöltve: 2016. 03. 30.)
28. Ennek állomásai: 2002 Johannesburg; 2009 Koppenhága; 2010 Cancún; 2011 Durban; 2012 Rio de Janeiro 2013 Varsó; 2014 New York.
29. 1986, Egységes Európai Okmány.
30. C-180/96 Egyesült Királyság kontra Bizottság sz. ügy (ECLI:EU:C:2004:194) 99.
31. C-513/99. sz. ügy, előzetes döntéshozatal iránti kérelem a Concordia Bus Finland Oy AB ügy kapcsán (ECLI:EU:C:2002:495)
32. 92/50/ EGK irányelv a szolgáltatás megrendelésére irányuló eljárások összehangolásáról hivatkozott rész a szerződés odaítélésének szempontjait tartalmazza.

33. Az Európai Parlament és a Tanács 2003/87/EK irányelve (2003. október 13.) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátási egységei Közösségen belüli kereskedelmi rendszerének létrehozásáról és a 96/61/EK tanácsi irányelv módosításáról.
34. C-366/10.sz. ügyben hozott ítélet, The Air Transport Association of America és társai kontra Secretary of State for Energy and Climate Change (ECLI:EU:C:2011:864)
35. A Bizottság közleménye – Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája [COM(2010) 2020 végleges, 2010. 3. 3.]
36. Az EU Tanácsa is a fenntartható növekedés kifejezést használja, lsd.: A Tanács ajánlása, 2010/410/EU (2010. július 13.) a tagállamok és az Unió gazdaságpolitikáira vonatkozó átfogó iránymutatásokról.
37. Commission Staff Working Paper Analysis associated with the Roadmap to a Resource Efficient Europe Part I [COM(2011) 571 final] [SEC(2011) 1068 final]
38. A Bizottság közleménye – Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája [COM(2010) 2020 végleges, 2010. 3. 3.]
39. Decision No 1386/2013/EU of the European Parliament and of the Council a General Union Environment Action Programme to 2020 'Living well, within the limits of our planet'
40. Daly, Herman (1990): Sustainable Growth: An Impossibility Theorem. Development, 1990: 3/4, Rome. (Fordította: Kis Károly) Elérhető: <http://www.c3.hu/~bocs/eletharm/harpardaly3pi.htm>
41. 2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményében Részes Feleknek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről
42. Párizsi Megállapodás 21. cikk (19)
43. Párizsi Megállapodás 2. cikk
44. Párizsi Megállapodás 4. cikk (2)
45. http://europapont.blog.hu/2015/12/16/parizsi_klimacsucs (letöltve: 2017. február 7.); A vállalás alapját a Párizsi Megállapodás 9. cikke adja
46. <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/climate-change/international-agreements-climate-action/> (letöltve 2017. február 14.)
47. <http://www.europarl.europa.eu/news/hu/news-room/20161111STO50910/cop22-marokk%C3%B3i-kl%C3%ADmakonferencia-a-p%C3%A1rizsi-meg%C3%A1llapod%C3%A1s-gyakorlati-megval%C3%B3s%C3%ADt%C3%A1sa> (letöltve: 2017. február 14.)
48. Donald Trump
49. http://hvg.hu/vilag/20170120_Trump_elso_intezkedese_megszuntette_a_klimavaltozast (letöltve: 2017. február 14.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

1995. évi LXXXII. tv. Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről.
2007. évi IV. tv. az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Felek Konferenciájának 1997. évi harmadik ülészakán elfogadott Kiotói Jegyzőkönyv kihirdetéséről.
2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményében Részes Feleknek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről.
- 29/2008. (III.20) OGY. Határozat.
- 92/50/ EGK irányelv a szolgáltatás megrendelésére irányuló eljárások összehangolásáról hivatkozott rész a szerződés odaitélésének szempontjait tartalmazza.
- A Bizottság közleménye – Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája [COM(2010) 2020 végleges, 2010. 3. 3.]
- A Bizottság közleménye – Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája [COM(2010) 2020 végleges, 2010. 3. 3.]
- A Tanács ajánlása, 2010/410/EU (2010. július 13.) a tagállamok és az Unió gazdaságpolitikáira vonatkozó átfogó iránymutatásokról.
- Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Környezet és Fejlődés Konferenciája: Tények és adatok, Az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciájának Magyar Nemzeti Bizottsága, 1992.

- Az Európai Parlament és a Tanács 2003/87/EK irányelve (2003. október 13.) az üvegházhatást okozó gázok kibocsátási egységei Közösségen belüli kereskedelmi rendszerének létrehozásáról és a 96/61/EK tanácsi irányelv módosításáról.
- Bándi Gyula (2006): Környezetjog, Osiris Kiadó.
- C-180/96 Egyesült Királyság kontra Bizottság sz. ügy (ECLI:EU:C:2004:194)
- C-366/10.sz. ügyben hozott ítélet, The Air Transport Association of America és társai kontra Secretary of State for Energy and Climate Change (ECLI:EU:C:2011:864)
- C-513/99. sz. ügy, előzetes döntéshozatal iránti kérelem a Concordia Bus Finland Oy AB ügy kapcsán (ECLI:EU:C:2002:495)
- Commission Staff Working Paper Analysis associated with the Roadmap to a Resource Efficient Europe Part I (COM(2011) 571 final) (SEC(2011) 1068 final)
- Daly, Herman (1990): Sustainable Growth: An Impossibility Theorem. Development, 1990: 3/4, Rome.
- Decision No 1386/2013/EU of the European Parliament and of the Council a General Union Environment Action Programme to 2020 'Living well, within the limits of our planet'
- Dr. Kovács Ferenc (2012): A Nemzeti Energiestratégia (2030) kapcsán ismét egyszer a CO₂ és a szén szerepéről, Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat 145./1 szám.
- Fenntartható Fejlődés Bizottság (1998): Az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése: Kiotói Jegyzőkönyv az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményéhez és a hazai feladatok.
- Hargitai Miklós (2010): IPCC reform: a klímaőrök körmére néznek. Népszabadság 2010. március 12 szám.
- http://europapont.blog.hu/2015/12/16/parizsi_klimacsucs
- http://hvg.hu/vilag/20170120_Trump_elso_intezkedese_megszuntette_a_klimavaltozast (letöltve: 2017. február 14.)
- http://index.hu/tudomany/klima/2011/12/07/patthelyzet_a_klimakonferencian/
- http://index.hu/tudomany/klima/2011/12/16/oroszorszag_is_kilephet_a_kiotoi_egyezménybol/
- http://mtvsz.blog.hu/2011/12/12/a_durbani_klimacsucs_merlege_egy_bianko_csekk
- <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/climate-change/international-agreements-climate-action/>
- <http://www.europarl.europa.eu/news/hu/news-room/20161111STO50910/cop22-marokk%C3%B3i-klimakonferencia-a-p%C3%A1rizsi-meg%C3%A1llapod%C3%A1s-gyakorlati-megval%C3%B3s%C3%A1d%C3%A1sa>
- <http://www.ff3.hu/fejlodes.html>
- <http://www.greenfo.hu/hirek/2011/12/13/a-durbani-klimacsucs-egy-bianko-csekk>
- <http://www.origo.hu/kornyezet/20151213-klimacsucs-klimavaltozas-cop21-klimamegallapodas-kornyezetszennyez-es-globalis-felmelegedes.html> http://europapont.blog.hu/2015/12/16/parizsi_klimacsucs
- Our common future, UN, 1987
- Pálvölgyi Tamás (2000): Az új évezred környezeti kihívása: az éghajlatváltozás, L'Harmattan Kiadó
- Reményi Károly (2010): Energetika, CO₂ felmelegedés, Akadémiai Kiadó.
- Sands, Philip (2004): Principles of International Environmental Law, University Press.